

ATROF-MUHITGA YO‘NALTIRILGAN BIZNES “YASHIL” IQTISODIYOTNING HARAKATLANTIRUVCHI KUCHI SIFATIDA

Isroilov Dilshodbek Rustamovich

Davlat aktivlarini boshqarish agentligi bo‘lim boshlig‘i,

d.isroilov@umail.uz

Annatatsiya

Chiqindilar jamiyat uchun ekologik xavfsizlikning eng muhim muammolaridan biri bo‘lib, uni chiqindilar va ikkilamchi xom ashyoni qayta ishlash bo‘yicha yangi korxonalar yaratish va mavjud korxonalarni rivojlantirish orqali hal qilish mumkin. Bu esa sanoatga investitsiyalarni jalb etish, yangi ish o‘rinlari yaratish va mahalliy byudjetlarni to‘ldirishga, shuningdek, butun mamlakat bo‘ylab ekologik vaziyatni yaxshilashga olib keladi. Maqolada chiqindi va ikkilamchi xom ashyoni qayta ishlash korxonalarining rivojlanish xususiyatlari belgilangan.

Kalit so‘zlar: ishlab chiqish, chiqindilar va ikkilamchi xom ashyoni qayta ishlash korxonalari, resurslar, resurslarni tejash.

Аннотация

Отходы являются одной из важнейших проблем экологической безопасности общества, решить которую можно путем создания новых предприятий по переработке отходов и вторичного сырья и развития существующих. Это приведет к привлечению инвестиций в промышленность, созданию новых рабочих мест и пополнению местных бюджетов, а также улучшению экологической обстановки по всей стране. В статье рассмотрены особенности развития предприятий по переработке отходов и вторичного сырья.

Ключевые слова: развитие, предприятия по переработке отходов и вторичного сырья, ресурсы, ресурсосбережение.

Abstract

Waste is one of the most important problems of environmental safety for society, which can be solved by creating new enterprises for the processing of waste and secondary raw materials and developing existing ones. This will lead to attracting investments to the industry, creating new jobs and replenishing local budgets, as well as improving the environmental situation throughout the country. The article identifies the features of the development of enterprises for the processing of waste and secondary raw materials.

Keywords: development, enterprises for the processing of waste and secondary raw materials, resources, resource saving.

KIRISH

Barqaror rivojlanishga erishish moliyaviy hamkorlikning yangi shakllari va loyihalarni moliyalashtirishning yangi usullarini talab qiladi. Shu bilan birga, atrof-

muhitni muhofaza qilish tadbirlarini moliyalashtirishda turli ijtimoiy qatlamlar o'rtasidagi hamkorlik muhim rol o'ynaydi. Tarixan shunday tendensiya mavjudki, yaqin vaqtgacha ekologiya va rivojlanish bilan bog'liq barcha muammolar faqat davlat kreditlari hisobidan moliyalashtirilardi. Endilikda xususiy sektorga e'tibor tobora kuchayib bormoqda.

Shu bilan birga, "yashil" sanoat yoki iqtisodiyotning "yashil" tarmoqlari tabiiy resurslar va eko-samarador texnologiyalardan samarali foydalanish bilan bog'liq o'sishning yangi manbalarini ekologik mahsulotlar va xizmatlarga ushbu faoliyat bilan shug'ullanuvchi kompaniyalarning qo'shilgan qiymati va foydasi aylantirish uchun mo'ljallangan. Ularning rivojlanishiga ko'maklashish va an'anaviy "jigarrang" texnologiyalar va biznes modellarini ko'klamzorlashtirish yashil iqtisodiyotga o'tish bo'yicha hukumat strategiyalarining markaziy vazifasi hisoblanadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Ijtimoiy tadbirkorlik, uning o'ziga xos xususiyatlari hamda umumiy tavsifi borasida xorijlik yirik iqtisodchi olimlar Akishin A.S.[2], Treyman M.G., [3], Neverov A. V. [4], Papulov Ye.S.[5], O. V. Gazizova, A. R. Abdullina [6], Yakusheva T. A. [7], Urazova L. P. [9], Копытова Ye.D. [10], Feraru G.S. [11], Lankina S.A. [12]. A.I. Maslov, V.I. Yeroshenko [13] va boshqalar ijtimoiy tadbirkorlikni rivojlantirish va boshqarish bo'yicha nazariy hamda amaliy muammolari ustida o'z tadqiqotlarini olib borganlar.

Mahalliy olimlarimizdan, A.Vahobov, S.G'ulomov, U.G'ofurov, N.Yuldoshev, N.Maxmudov, A.Soliyev, M.Butaboyev, I.Nosirov, Sh.Zaynutdinov, A.Xoshimov, N.Rasulov, N.Norbayev va boshqalar mamlakatimizga ijtimoiy tadbirkorlik sohasining kirib kelishi, uning o'ziga xos xususiyatlari, rivojlantirishni boshqarish yo'llari, avfzallik va kamchiliklari bo'yicha izlanishlar olib borishgan[1].

METADOLOGIYA

Tadqiqot jarayonida tizimli tahlil, tasniflash, mantiqiy fikrlash kabi usullardan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Zamonaviy sharoitda biznes tabiiy resurslardan tejamkorroq foydalanish va atrof-muhitga ekologik yukni kamaytirish uchun yanada ekologik toza texnologiyalar va mahsulotlarga o'tish orqali rivojlanishi mumkin. Bundan tashqari, ekologik biznesni rivojlantirishga kapital qo'yilmalarni rag'batlantirish tadbirkorlarga resurslarning yangi manbalarini izlash, resurslarni tejovchi texnologiyalarni rivojlantirish va buning natijasida bozorda raqobatdosh ustunliklarga ega bo'lish imkonini beradi. Shu bilan birga, "yashil" biznes, birinchi navbatda, foyda olishga qaratilgan tijorat faoliyatidir. Qisqa muddatda qo'shimcha qiymat yaratish har doim atrof-muhitga ta'sirni kamaytirish va resurslardan foydalanishni optimallashtirish ustuvorliklariga nisbatan yuqoriroq ustuvorlikka ega bo'ladi.

Biroq, bozorlarda raqobatbardosh pozisiyalarni saqlab qolish va mustahkamlash istagi kompaniyalarni ekologik tovarlar va xizmatlar bozorlarini kengaytirish

istiqbollarni, texnologiyalar, qayta tiklanadigan va muqobil manbalardan energiya resurslari narxini pasaytirish eng yangi eko-samarador mahsulotlarni joriy etish va xarajatlarni kamaytirish imkoniyatlarini hisobga olgan holda uzoq muddatli strategiyalarni tanlashga undaydi. Ushbu jarayonlarni ragʻbatlantirishda milliy hukumatlar tegishli standartlar va meʼyoriy-huquqiy hujjatlarni joriy etish, ilmiy tadqiqotlar, ishlanmalar va yangi texnologiyalarning afzalliklarini namoyish etish uchun moliyaviy resurslar hajmini kengaytirish, atrof-muhitni muhofaza qilishni qisqartirish orqali davlatning ekologik siyosati muhim rol oʻynaydi. Xalqaro tasnifga koʻra, yashil biznes uchta guruhini oʻz ichiga oladi:

faoliyati ekologik tovarlar va xizmatlar ishlab chiqarishga qaratilgan korxonalar;

barqaror rivojlanishni hisobga olgan holda resurslardan tejamkor va toza texnologiyalarni joriy qiluvchi korxonalar (“yashil” korxonalar);

jarayon samaradorligini oshirish yoki oʻz imidjini oʻzgartirish uchun bir qator choralar koʻrayotgan barcha boshqa korxonalar.

Mutaxassislarning fikricha, faoliyatning ushbu sohasini rivojlantirish qator iqtisodiy foyda keltirishi mumkin, masalan:

yangi ish oʻrinlarini yaratish;

korxonalar soni va ishlab chiqarish hajmining koʻpayishi hisobiga byudjet daromadlarining koʻpayishi;

raqobatbardosh munosabatlar hali shakllanmagan yangi jahon bozorlariga chiqish va h.k. Bundan tashqari, yashil biznesning joriy etilishi xorijiy kapitalning ichki iqtisodiyotga kirib kelishiga xizmat qiladi.

“Yashil” biznes mafkurasi iqtisodiy rivojlanishni taʼminlagan holda atrof-muhitni yaxshilash zaruriyatiga juda mos keladi. Yaʼni, atrof-muhit sifatini yuqori darajada saqlagan holda ushbu dolzarb muammolarni hal qilish uchun sanoatni koʻkalamzorlashtirishga eʼtibor qaratish zarur. Bu dalil xalqaro va mintaqaviy miqyosdagi asosiy strategik hujjatlarda aniq belgilab berilgan boʻlib, ayni paytda korxonalarni koʻkalamzorlashtirish uchun qulay shart-sharoitlar va ragʻbatlantirish rejalarini amalga oshirish yoʻllari belgilanmoqda.

“Yashil” iqtisodiyotni rivojlantirishni ragʻbatlantirish mexanizmlaridan biri ekologik tadbirkorlik boʻlib, u nafaqat ekologik, balki milliy miqyosda sezilarli iqtisodiy samarani ham taʼminlay oladigan tadbirkorlik faoliyatining koʻp tarmoqli sohasidir. Yevropa Ittifoqi barqaror rivojlanishning deyarli barcha strategik yoʻnalishlarini qamrab oluvchi ekologik ishlar, tovarlar va xizmatlar uchun kuchli bozorni yaratdi:

barqaror boʻlmagan ishlab chiqarish va isteʼmol modellarini oʻzgartirish (resurslarni tejaydigan texnologiyalar va uskunalari, atrof-muhitni muhofaza qilish uskunalari);

toza ishlab chiqarishni ragʻbatlantirish;

chiqindilarni samarali va xavfsiz boshqarishga koʻmaklashish, chiqindilar hajmini minimallashtirish;

ekologik baholash, ekologik audit, injiniring va marketing tizimini rivojlantirishga koʻmaklashish;

ekologik javobgarlikni sug'urtalash, ekologik xavflar. Ekologik tadbirkorlik orqali atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiatni tiklashga katta miqdorda investisiyalar jalb etilmoqda. Ekologik bozor hajmi umuminsoniy chiqindilar hajmi bilan o'lganadi: tovarlarning 80 foizi bir martalik foydalanishdan keyin yaroqsizligi sababli tashlab yuboriladi va boshqa mahsulotlarning katta qismi belgilangan muddatga xizmat qilmaydi.

Ekologik tadbirkorlik, asosan, alohida qo'llab-quvvatlashga muhtoj bo'lgan kichik va o'rta biznesdir. Bu biznes kredit va moliya olishda yirik korxonalar bilan teng huquqlarga ega bo'lishi kerak. Kreditlar bo'yicha odatiy yuqori foiz stavkasi ekologik tadbirkorlikni rivojlantirishga yordam bermaydi. Ekologik tadbirkorlikni rivojlantirishning ustuvor darajasi mahalliy hisoblanadi. Mahalliy hokimiyat organlari va tadbirkorlar faoliyati o'rtasida tushunmovchilik va nomuvofiqlik mavjud. Ekologik tadbirkorlikni rivojlantirishning huquqiy asoslari mukammal emas, qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish mexanizmlarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Shu bilan birga, ushbu jarayonlar resurslar samaradorligini oshirish, chiqindilarni boshqarishni yaxshilash va atrof-muhitga zararni minimallashtirish imkonini beruvchi tovar va xizmatlar taklif etuvchi kompaniyalar sonining dinamik va tez o'sishiga olib keldi.

Ushbu korxonalar kredit beruvchi bank bilan birgalikda kredit mablag'larining sarflanishini nazorat qilish, ishlab chiqarishni tashkil etish, boshqarish, moliyalashtirish, xarajatlar va xodimlarni boshqarish, marketing va tabiatni muhofaza qilish masalalari bo'yicha maslahatlar, boshqa maxsus xizmatlar, masalan, buxgalteriya hisobi, faktoring va boshqalar.

Xususi investorlar barqaror rivojlanishga qo'shimcha hissa qo'shishlari mumkin edi, ammo huquqiy va tashkiliy faoliyatda qo'shimcha o'zgarishlar zarur. Jumladan kompaniyaning atrof-muhitga oid faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlarni miqdoriy va sifat jihatidan yaxshilash, investorlarning ekologik ma'lumotlar, ishlab chiqarish xavfsizligi va boshqa ko'rsatkichlarning doimiy ma'lumotlar bazasidan foydalanishi, kompaniya hisobotlarida atrof-muhit masalalarini yanada to'liqroq yoritish bo'yicha talablarni kiritish, investorlarning o'zlarining rasman e'lon qilingan siyosatlari, investisiya mezonlari va tadqiqot tashabbuslariga muvofiq atrof-muhit muammolarini hal qilish uchun javobgarligi, ekologik faoliyatga e'tibor beradigan kompaniyalarga investisiyalarni rag'batlantirish uchun shaxsiy manfaatlarni rag'batlantirishdan foydalanish (masalan, soliq imtiyozlari tizimlari).

Kichik va o'rta ekologik biznesni rivojlantirish va ularning faoliyat yuritishi uchun shart-sharoitlarni yaxshilash uchun davlat quyidagilarga e'tibor qaratish lozim:

maxsus moliyaviy-kredit vositalaridan foydalangan holda ekologik mahsulotlar ishlab chiqarishni va ekologik xizmatlar sohasini rivojlantirishni rag'batlantirish;

birinchi navbatda davlat xaridlari siyosati orqali ekologik mahsulotlar va xizmatlarga samarali talabni rag'batlantirish. Ekologik mahsulotlar ishlab chiqaruvchi korxonalarning davlat organlari tomonidan ko'rsatiladigan xizmatlardan foydalanishini osonlashtirish; marketingda bevosita ishtirok etish va ekologik texnologiyalar namunalari namoyish etish;

banklarni “yashillashtirish”ga ko‘maklashish (masalan, banklar uchun loyihalarning atrof-muhitga ta‘sirini baholash yoki atrof-muhitni muhofaza qilishga investitsiyalarga bo‘lgan ehtiyojni hisobga olish dasturlarini amalga oshirish).

XULOSA VA TAKLIFLAR

O‘zbekistonda “yashil” biznesni rivojlantirishni rag‘batlantirish ekologik xizmatlar bozorini shakllantirishning muhim jihati bo‘lib, qonunchilik va tartibga solish tizimi talablarini qo‘llagan holda ushbu sohada iqtisodiy jihatdan asoslangan ekologik xavfsizlikni ta‘minlashning asosiy global tendentsiyalari sifatida harakatlar rejasini ta‘minlash zarur. Yuqoridagilarni umumlashtirib, shuni aytish mumkinki, O‘zbekistonda “yashil” biznesni amalga oshirish iqtisodiy faoliyatning innovasion, foydali va istiqbolli yo‘nalishi hisoblanadi. Aynan shuning uchun ham hozirgi bosqichda mahalliy “yashil” biznesni rivojlantirish uchun investisiya resurslarini topish vazifasi turibdi.

Bugungi kunda iqtisodiyotni ko‘kalamzorlashtirish ishlab chiqarishning ekologik intensivligini kamaytirish, tabiatga yukni kamaytirishni anglatadi, bu uch tomonlama vazifani hal qilishni talab qiladi: resurs intensivligini, energiya sarfini va ishlab chiqarishda chiqindilarni ishlab chiqarishni sezilarli darajada kamaytirish.

FOYDALANILNAG ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. Atrof-muhitni muhofaza qilishga ixtisoslashgan ijtimoiy tadbirkorlik subyektlarini boshqarish va rivojlantirish strategiyasi. 08.00.13 - “Menejment” 08.00.15 - “Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti” Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) Narzullayev E. SH. Dissertasiyasi. Namangan-2024 y.

2. Акишин А.С. Экологическая политика зарубежных стран и России: учеб. пособие. / Акишин А.С. – Волгоград: Издательство ВолГУ, 2010. – 228 с. 11.

3. Трейман М.Г. Экологический менеджмент: учебное пособие / ВШТЕ СПбГУПТД. – СПб., 2018. – 44 с. 12.

4. Неверов А. В. Экологический менеджмент: Учеб. пособие для студентов специальности «Охрана окружающей среды и рациональное использование природных ресурсов» / Неверов А. В., Мороз Л. Н., Марсул В. Н. – Мн. БГТУ, 2005.

5. Папулов Е.С.. Экологический менеджмент // Учебно-методическое пособие. – Екатеринбург: Издательство Уралский Государственный лесотехнический университет. — 2017. – 30 с.

6. О. В. Газизова, А. Р. Абдуллина. Экологический бизнес – как одно из перспективных направлений развития инновационной экономики России. – Текст: непосредственный // Вестник казанского технологического университета. – 2009. — № 5. – С. 7-14.

7. Якушева Т. А. Анализ международной практики природоохранной деятельности // Экономика и управление: анализ тенденций и перспектив развития. — 2012. — №1-1.

8. Демченко М.В. Исследование эволюции экологического предпринимательства в зарубежных странах, как объекта правового обеспечения и оригинала конструируемой социально-правовой модели // Материалы Афанасевских чтений. 2018. №4 (26).

9. Уразова Л. П. Зарубежный опыт развития экологического предпринимательства – Текст: непосредственный / Л.П. Уразова // Труды Псковского политехнического института. — 2008. — № 11.2. — С. 182-188.

10. Копытова Е.Д. К вопросу о социально-экологической ответственности бизнеса // Вопросы территориального развития. – 2017. — № 4.

11. Ферару Г.С. Проблемы и способы отсенки эффективности хозяйственной деятельности на микроуровне с учетом экологического аспекта // Научный вестник МГГУ. – 2013. – № 11 (44).

12. Ланкина С.А. Платонова Т.Е. Методы отсенки эффективности экономической деятельности хозяйствующих субъектов с учетом экологического аспекта. // Экономика, Статистика и Информатика. – 2015. — №4.

13. А.И. Маслов, В.И. Ерошенко. Методики отсенки экологоэкономической эффективности реализации проекта “Зеленый офис” для малых предприятий / Социально-экологические технологии. – 2015. — № 1-2. 13-17 с.

14. Экологизация малых и средних предприятий: Пособие по инструментам природоохранной политики для стран Восточного партнерства ЕС./ Текст: электронны. 2015. — URL: <chromeextension://oemmndcbldboiebfnladdacbfmadadm/https://www.oecd.org/environment/outreach/Greening-SMEs-policy-manual-rus.pdf>.